

Νικηφόρος Θεοτόκης, ένα υπόδειγμα εκκλησιαστικού ήθους

/ [Πεμπουσσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες](#)

Νικηφόρος Θεοτόκης (15 Φεβρουαρίου 1731 - 30 Μαρτίου 1800)

Ο Νικηφόρος Θεοτόκης γεννήθηκε στις 15 Φεβρουάριου του έτους 1731 στην πόλη της Κέρκυρας και ονομάστηκε Νικόλαος κατά τη βάπτισή του. Ήταν το τέταρτο από τα επτά παιδιά του Στέφανου και της Αναστασίας Θεοτόκη.

Πρώτος διδάσκαλος του Νικηφόρου υπήρξε ο ιερομόναχος Ιερεμίας Καββαδίας, ένας από τους σημαντικότερους διδασκάλους της Κέρκυρας στην εποχή του, που επέδρασε πολύ στην προσωπικότητα του νεαρού Θεοτόκη και με τον οποίον διατήρησε πνευματικούς δεσμούς.

Τον Δεκέμβριο του 1748, παρά το ότι ήταν 17 ετών χειροτονήθηκε διάκονος στη Λευκάδα από τον αρχιεπίσκοπο Λευκάδας και Αγίας Μαύρας Χρύσανθο Ψωμά, δεδομένου ότι δεν υπήρχε ορθόδοξος επίσκοπος στην Κέρκυρα. Η χειροτονία του ήταν εντελώς αντίθετη με τους εκκλησιαστικούς κανόνες, οι οποίοι ορίζουν να χειροτονείται κανείς διάκονος μετά την συμπλήρωση των 25 ετών. Στις 8 Ιουλίου του 1749 ο Σακελλάριος Χαλικιόπουλος του απαγόρευσε κάθε ιεροπραξία μέχρι να συμπληρώσει τα είκοσι πέντε του χρόνια. Τότε ο Νικηφόρος αναχώρησε για σπουδές στην Ιταλία, από το 1749 έως το 1752. Σπούδασε Φιλοσοφία, Μαθηματικά και Φυσική στα πανεπιστήμια της Πάντοβα και της Μπολόνια. Όπως φαίνεται από τις αναφορές του στα *Στοιχεία Φυσικής*, μεταξύ των δασκάλων του συγκαταλέγονταν ο Giovanni Poleni (1683-1761) και ο Eust. Zanotti (1729-1782).

Εκτός από αυτές τις πληροφορίες, δεν γνωρίζουμε άλλες λεπτομέρειες για την παραμονή του στην Ιταλία και τις σπουδές που πραγματοποίησε εκεί.

Μετά την επιστροφή του στην Κέρκυρα χειροτονήθηκε ιερέας και ασχολήθηκε για τέσσερα περίπου χρόνια με την εκπαίδευση των νέων συμπολιτών του, βλέποντας την κατάσταση της αμάθειάς τους. Δίδασκε δωρεάν και ίδρυσε σχολείο με δικά του έξοδα στο πατρικό του σπίτι. Το πλήθος όμως των παιδιών που προέρχονταν από φτωχές οικογένειες τον ανάγκασε να επιδιώξει την ίδρυση και οργάνωση του «Κοινού Φροντιστηρίου» μαζί με τον διδάσκαλό του Ιερεμία Καββαδία. Η κοινότητα δέχθηκε την πρόταση της ίδρυσης του κοινοτικού σχολείου εγκρίνοντας τη δαπάνη του ενοικίου του οικήματος για μια διετία, αφού τα μαθήματα (γραμματική, ρητορική, φιλοσοφία, και θετικές επιστήμες) θα γίνονταν δωρεάν πρωί και απόγευμα.

Το «Κοινό Φροντιστήριο», βρισκόταν κοντά στο Ναό του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου, στον οποίο ήταν εφημέριος, και λειτούργησε το έτος 1758. Στην εκκλησία του Αγίου Ιωάννη, ο Θεοτόκης άρχισε τακτικά να κηρύττει στη απλή γλώσσα και πολύς λαός έτρεχε για να τον ακούσει. Από το 1763 μέχρι το 1765 ερμήνευσε τα ευαγγελικά και αποστολικά αναγνώσματα. Οι λόγοι του στην Μ. Τεσσαρακοστή, που εκδόθηκαν το 1766 στη Λειψία, τον ανέδειξαν ως ένα από τους σπουδαιότερους ιεροκήρυκες της Τουρκοκρατίας.

Ο Θεοτόκης αγωνιζόταν για τη διατήρηση, τόνωση και καλλιέργεια του ελληνικού και ορθόδοξου φρονήματος των κατοίκων της Κέρκυρας που ήταν Λατινοκρατούμενη και οι συμπολίτες του τον αγαπούσαν θεωρώντας τον υπόδειγμα εκκλησιαστικού ήθους. Η σχολή του προκαλεί τις υποψίες και τίθεται υπό παρακολούθηση των καθολικών. Ο Λατίνος αρχιεπίσκοπος Antonio Nani καταγγέλλει στις αρχές της Κέρκυρας ότι διδάσκεται στη σχολή βιβλίο του Θεοτόκη «Περί εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος» όπως την δέχεται η ορθόδοξη Εκκλησία. Από τότε άρχισαν οι Λατίνοι να παρεμβαίνουν και να δημιουργούν δυσκολίες στη σχολή η οποία συνέχισε τη λειτουργία της έως το 1767. Ο Θεοτόκης αναχώρησε από την Κέρκυρα για την Κωνσταντινούπολη μετά από πρόσκληση του Οικουμενικού Πατριάρχη Ιωαννίκιου (1761-1763) για να αναλάβει την διεύθυνση της Αθωνιάδας Σχολής, η οποία έπαψε να λειτουργεί λίγο μετά την αποχώρηση του Βούλγαρη. Το πρόσωπο που μεσολάβησε για την ανάθεση της αποστολής στο Θεοτόκη δεν είναι άλλος από το φαναριώτη “πρίγκηπα” Γρηγόριο Γκίκα, προστάτη και του άλλου σημαντικού λογίου της εποχής Ευγένιου Βούλγαρη. Με παρέμβαση, ωστόσο, του πρώην πατριάρχη Σεραφείμ, ο οποίος εκείνη την εποχή μονάζει στο Όρος, τα σχέδια αυτά ματαιώνονται, για άγνωστους λόγους. Παρ’ όλα αυτά, ο Θεοτόκης εγκαταλείπει την Κέρκυρα και μεταβαίνει στην

Κωνσταντινούπολη, όπου τον βρίσκουμε να φιλοξενείται στο σπίτι του Γκίκα μαζί με τον συντοπίτη του Ευγένιο. Με τον Γρηγόριο Γκίκα συνεργάστηκε στενά και με τις πλούσιες χορηγίες του εξέδωσε τα έργα του.

Πόσο χρόνο παρέμεινε στην Κων/λη δεν γνωρίζουμε. Το βέβαιο είναι ότι όταν ο Γρηγόριος Γκίκας διορίζεται το 1764 ηγεμόνας της Μολδαβίας ο Θεοτόκης μεταβαίνει για ένα σύντομο διάστημα στο Ιάσιο προκειμένου να αναλάβει τη σχολαρχία της υπό αναδιάρθρωση ηγεμονικής ακαδημίας. Γνωρίζουμε, όμως, επίσης ότι το 1765 η σχολαρχία ανατίθεται στον Ιώσηπο Μοισιόδακα. Συνεπώς, ο Θεοτόκης παρέμεινε στα καθήκοντά του για λιγότερο από ένα χρόνο και αναχώρησε, για άγνωστους λόγους, για τη Λειψία.

Εκεί εξέδωσε τρία έργα θεολογικού περιεχομένου. Το 1769 εκδίδει το *Πόνημα χρυσούν Σαμουήλ Ραββί του Ιουδαίου*, έργο το οποίο αποβλέπει στον προσηλυτισμό των Ιουδαίων στην Ορθοδοξία. Τον επόμενο χρόνο εκδίδεται με δική του επιμέλεια το έργο *Ισαάκ του Σύρου τα ευρεθέντα Ασκητικά*. Το έργο αποτελεί βοήθημα που απευθύνεται στους μοναχούς όλων των κοινοτήτων με στόχο να αποτελέσει “παντός ασκητικού μαθήματος άριστον παιδευτήριο”. Τέλος, το 1772 ολοκληρώνει τη φιλολογική επιμέλεια των πατερικών σχολίων στην Οκτάτευχο και εκδίδει τους δύο τόμους της *Σειρά ενός και πενήτηκονοτα υπομνηματιστών εις την οκτάτευχον και τα των Βασιλειών*.

Το 1772 τον προσκάλεσε η ελληνική κοινότητα της Βενετίας να εγκατασταθεί εκεί ως αρχιεπίσκοπος Φιλαδέλφειας, θέση την οποία τελικά δεν αποδέχτηκε, επειδή οι βενετικές αρχές δίσταζαν να του εγγυηθούν απόλυτη ανεξαρτησία απέναντι στον πάπα και στην Καθολική Εκκλησία. Επέστρεψε στο Ιάσιο και ανέλαβε για δεύτερη φορά την διεύθυνση της Ακαδημίας. Ένα χρόνο νωρίτερα, ο φίλος και προστάτης του, Γρηγόριος Γκίκας έγινε για δεύτερη φορά ηγεμόνας στο Ιάσιο και οπωσδήποτε η επιστροφή του Θεοτόκη σχετίζεται με την παρουσία εκεί του Γκίκα.

Στα τέλη του 1775 ο Νικηφόρος βρίσκεται στη Βιέννη, όπου εργάζεται ως οικοδιδάσκαλος για να ποριστεί τα προς το ζην. Την ίδια χρονιά εκδίδεται στη Χάλλη (Halle) το έργο του *Απόκρισις Ορθοδόξου τινός πρός τινα αδελφόν Ορθόδοξον περί των της Κατολίκων Δυναστείας και περί του τίνες οι Σχίσται και οι Σχισματικοί και οι Εσχισμένοι*. Το βιβλίο έχει στόχο την απόκρουση της ουνιτικής προπαγάνδας των Καθολικών και απευθύνεται στους ελληνόφωνους πληθυσμούς που κατοικούν στις διάφορες πόλεις της Ιταλίας και της κεντρικής Ευρώπης.

Το 1777 ο Γκίκας δολοφονήθηκε από τους Τούρκους και μετά την δολοφονία του ο Θεοτόκης προσκλήθηκε στη Ρωσία από τον Ευγένιο Βούλγαρη, που ήταν

αρχιεπίσκοπος Σλαβονίου και Χερσώνος. Αρχικά, τον διορίζει στο αρχιεπισκοπικό συμβούλιο της Παλτάβα. Όταν παραιτήθηκε από τον αρχιεπισκοπικό του θρόνο διαδέχτηκε ο Θεοτόκης, γνώστης της ρωσικής γλώσσας, ο οποίος χειροτονήθηκε στις 6 Αυγούστου 1779. Αρχιεράτευσε επί δεκατρία συνεχή έτη, στην αρχή σαν αρχιεπίσκοπος Σλαβονίου και Χερσώνος και στη συνέχεια, από το 1787 μετετέθηκε στην αρχιεπισκοπή Αστραχανίου. Για τη ζωή του Θεοτόκη στη Ρωσία έχουμε ελάχιστες πληροφορίες. Γνωρίζουμε ότι πολιτικά βρίσκεται στην ίδια γραμμή με το φίλο του Ευγένιο Βούλγαρη. Ρώσοι μελετητές ομολογούν την αξιόλογη ποιμαντική δράση του. Κατόρθωσε να επιστρέψουν στην Εκκλησία πολλοί σχισματικοί (Ρασκόλνικοι) και να γίνουν χριστιανοί αρκετοί Μωαμεθανοί Τατάροι.

Παραιτήθηκε από το αξίωμά του στις 16 Απριλίου του 1792, για να μονάσει στην Μόσχα, στο μοναστήρι του Αγ. Δανιήλ. Εκεί ετοίμασε για έκδοση το σημαντικότερο ίσως από τα έργα του, το Κυριακοδρόμιο των Αποστολικών και Ευαγγελικών αναγνώσμάτων. Σ' αυτό βλέπουμε την ώριμη και στέρεη σκέψη του ανθρώπου πού έζησε και ανατράφηκε σ' όλη τη ζωή του από τα κείμενα των Γραφών, με τα οποία θέλησε και με τόλμη επεδίωξε να θρέψει το ποίμνιό του. «Ο σκοπός μου, έγραφε, η ωφέλεια είναι των αδελφών ημών των ορθοδόξων και όχι έπαινος ή δόξα».

Σε ηλικία εξηνταεννέα ετών, χωρίς να παρουσιάζει κανένα πρόβλημα υγείας, στις 30 Μαρτίου του 1800, ήλθε απροσδόκητα ο θάνατός του. Τάφηκε στη μονή που ησύχαζε και το επίγραμμα πάνω στον τάφο του γράφτηκε από τον μεγαλύτερο στην ηλικία συμπατριώτη και συνοδοιπόρο του Ευγένιο Βούλγαρη.

Σ' ένα από τα κηρύγματα αναφέρεται στην ευθύνη των γονέων για την ανατροφή των παιδιών:

«Εκείνα οπού παιδιόθεν συνηθίσομεν, εκείνα θέλομεν και εκείνα εξακολουθούμεν εις ολην την επίλοιπόν μας ζωήν. Φανερόν είναι λοιπόν πως όλη η σωτηρία και όλη η απώλεια του ανθρώπου από την παιδικήν του ηλικίαν κρέμεται. Δυστυχείς λοιπόν είμεσθεν ημείς οι άνθρωποι. Από μίαν τέτοιαν ηλικίαν, εις την οποίαν δεν έχομεν, ούτε συλλογιστι-κόν τέλειον ούτε διακριτικόν ορθόν, να κρέμεται και η σωτη-ρία μας, και ο αφανισμός μας;

Εκείνοι οπού μας αναθρέφουσιν, εκείνοι μας διορίζουσι τα ήθη, εκείνοι οπού έχουσι γνώσιν και διακριτικόν μας οδηγούν ή εις το καλόν ή εις το κακόν. Όθεν εις εκείνους αφήσετέ με να στρέψω τον λόγον εις εσάς, ω πατέρες, εις εσάς, ω μητέ-ρες και όσοι άλλοι ελάβετε επιστασίαν από τον Θεόν να αναθρέφετε παιδιά· εσείς πρέπει και με τον λόγον και με το έργον και με το καλόν παράδειγμα να αναθρέφετε τα τέκνα σας· επειδή από λόγου σας κρέμεται και η απώλεια η εδική

τους, και η σωτηρία τους...».

Σε άλλη ομιλία του αναφέρεται στην αξία της αρετής:

«Η αρετή, αδελφοί μου, έχει την πρώτην αυτής αρχήν από του Θεού. Η ουσία της υπερουσίου θεότητος εστίν η πηγή εξ ης βλαστάνει η αρετή. Η αγάπη, η δικαιοσύνη, η χρηστότης, η μακροθυμία, το έλεος και πάσα άλλη αρετή καρποφορήματα εισί της δημιουργικής φύσεως. Διά τούτο, όταν ο άνθρωπος εργάζεται της αρετής τα κατορθώματα, τότε αληθώς γίνεται εικών ζώσα και ομοία τω Θεώ, καθώς υπ' αυτού επλάσθη. Έχει ο άνθρωπος το κατ' εικόνα Θεού; αυτεξούσιος ο Θεός; αυτεξούσιος και ο άνθρωπος. Προνοητικός ο Θεός; προνοητικός και ο άνθρωπος. Νους και λόγος και πνεύμα ο Θεός; Νουν και λόγον και πνεύμα έχει και ο άνθρωπος. Κατά τούτο ο άνθρωπος εστίν εικών του Θεού, εάν δε κατασταθή φιλόστοργος, δίκαιος, αγαθός, μακρόθυμος, ελεήμων, εάν, λέγω, κατορθώση ταύτας τας αρετάς, τότε εστίν εικών ουχί νεκρά και ανομοία, αλλά ζώσα και ομοία τω Θεώ, τότε γίνεται ο άνθρωπος κατά χάριν Θεός, εγώ είπα, Θεοί έστε και υιοί του Υψίστου πάντες».

Να πως μιλάει ο Νικηφόρος Θεοτόκης για τον Ιησού στο κήρυγμά του «περί λόγου»:

«Ιησού μου γλυκύτατε, αμφιβολία δεν είναι πως ο λόγος σου, ο λόγος εκείνος, τον οποίον εσύ edίδαξες, και εκείνος, τον οποίον ημείς οι αμαρτωλοί κηρύττομεν, είναι αλήθεια. Και επειδή και η αρετή είναι αλήθεια, η μία αλήθεια μάς στερεώ-νει εις την άλλην αλήθειαν. Ο λόγος σου είναι φως, και επει-δή και η αρετή είναι φως, το ένα φως μας κάνει να θέλωμεν πάντοτε το άλλο φως. Ο λόγος σου είναι άρτος, οπού στηρί-ζει την ψυχήν μας. Ο λόγος σου είναι οίνος οπού ευφραίνει τον καρδίαν μας. Ο λόγος σου και εσύ, ω υιέ, και λόγε, πολλήν έχετε τον ομοιότητα. Γεννηθείς εσύ, έδειξες την οδόν της σωτηρίας. Προφερόμενος ο λόγος σου στερεώνει εις κάθε αρετήν και χαρίζει τον μακαριότητα».